

ВІДГУК

офіційного опонента Приступи Євгена Никодимовича,
доктора педагогічних наук, професора,
ректора Львівського державного університету фізичної культури
на дисертацію Марчука Сергія Степановича «Ідеї фізичного
виховання школярів у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук зі спеціальності
13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Ступінь актуальності обраної теми. Сьогодні в умовах відродження національних і культурних традицій, побудови демократичного і правового суспільства, здійснення реформ, а також інтеграції України у світовий економічний, інформаційний, культурний і освітній простір, ставляться високі вимоги до молодого покоління. Саме тому у Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту, Національній доктрині розвитку освіти виховання гармонійно розвиненої, морально і фізично здорової особистості постає як завдання загальносоціального характеру. Розвиток фізичного виховання, фізичної культури і спорту є найбільш ефективним і економічно вигідним засобом профілактики захворюваності, зміцнення генофонду нації та вирішення соціальних проблем.

Сергій Степанович аргументовано переконує, що важливим аспектом педагогічної науки, спрямованої на формування теоретичних і практичних засад національного виховання школярів, є вивчення та узагальнення вітчизняного і світового педагогічного досвіду фізичного виховання дітей та молоді, оскільки наукове вирішення сучасних освітніх проблем неможливе без знання педагогічної спадщини минулого.

Дисертант переосмислив педагогічну спадщину К. Д. Ушинського задля вирішення важливих завдань фізичного виховання молоді в умовах сьогодення. Виходячи з наукової перспективи, актуальність дослідження підсилюється активізацією наукового інтересу до постаті Костянтина Ушинського в рамках відзначення вітчизняною та світовою педагогічною громадськістю у 2023–2024 рр. 200-річчя з дня народження видатного педагога.

Грунтовний аналіз автором історико-педагогічних і сучасних літературних джерел засвідчує, що ідеї К. Д. Ушинського щодо фізичного виховання як педагогічно доцільна частина його багатогранної творчості не були предметом спеціального наукового дослідження.

Відсутність системних наукових студій із зазначеної проблеми актуалізується також суперечностями між об'єктивною потребою у використанні раціональних ідей фізичного виховання особистості у творчій спадщині К. Д. Ушинського та недостатнім рівнем їх вивчення й узагальнення в історико-педагогічній літературі; розумінням ролі й значення, знанням принципів «здорової» педагогіки К. Д. Ушинського та можливістю їх використання в освітньо-виховній практиці сучасних навчальних закладів.

Необхідність усунення вказаних вище суперечностей вимагає осмислення й теоретико-методичного обґрунтування актуальних положень щодо фізичного виховання особистості в педагогіці К. Д. Ушинського, з'ясування їх значення для сучасної національної освіти й перспектив застосування у навчально-виховній практиці зумовили вибір теми представленої дисертації.

Зв'язок роботи з науковими планами, темами. Тема дисертації є складником комплексної програми науково-дослідницької роботи кафедри педагогіки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Актуальні проблеми гармонійного розвитку особистості дитини у сучасній школі та дошкільному закладі». Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та є частиною комплексної теми «Реалізація філософії людиноцентризму в сучасній національній освіті» (номер державної реєстрації 0113U002224).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації:

1. У дисертації з метою глибокого розуміння та наукового обґрунтування сутності досліджуваної проблеми розглянуто й уточнено зміст термінів «педагогічна спадщина», «педагогічна ідея», «фізичне виховання» (п. 1.1, с. 14–17), що є методологічними в роботі. Бібліографічний покажчик «Ідеї

К. Д. Ушинського в контексті сучасної педагогічної науки та освіти (2013) Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського серед 125 друківаних творів вміщує чотири наукові публікації автора дисертації, що складає 3,2 % авторського вкладу у фонд документа (п. 1.1, с. 19).

2. Обґрунтовано теорію фізичного виховання особистості з урахуванням фізіологічного, психологічного, філософського, соціально-історичного підходів К. Д. Ушинського. Висвітлено чимало фізіологічних (п. 1.2, с. 43) та психологічних (п. 1.2, с. 52) аспектів фізичного виховання в працях К. Д. Ушинського. Узагальнено позиції К. Д. Ушинського щодо фізіологічних основ фізичного виховання (п. 1.2, с. 46–47), проаналізовано вікову періодизацію, запропоновану педагогом (п. 1.2, с. 58).

3. Визначено методологічні основи та понятійний апарат основ теорії фізичного виховання на основі проведеного дисертантом наукового аналізу праць К. Д. Ушинського. В роботі представлено трактування базових термінів фізичного виховання в науковому доробку видатного педагога: «життя», «розвиток», «організм», «здоров'я», «ідеал душевного здоров'я», «відпочинок» та ін. З'ясовано мету, освітні, оздоровчі, виховні завдання фізичного виховання школярів у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського (п. 1.2, с. 58–61).

4. Автором дисертації вперше цілісно зафіксовано та проаналізовано ідеї здорового способу життя у педагогічній антропології К. Д. Ушинського (п. 1.3, с. 76–96). Подано порівняльну характеристику розуміння сутності головних аспектів поняття «здоров'я» в сучасній валеологічній науці та працях К. Д. Ушинського (п. 1.3, с. 63–64). Аналіз праць К. Д. Ушинського дав змогу назвати об'єктивні та суб'єктивні умови здорового способу життя людини (п. 1.3, с. 66–67). На основі епістолярної спадщини висвітлено автобіографічні аспекти життєвого і творчого шляху К. Д. Ушинського, пов'язані з індивідуальним здоров'ям, з'ясовано обставини високої розумової працездатності педагога, причини погіршення його здоров'я та передчасної смерті на 47-ому році життя (п. 1.3, с. 67–73).

5. Дисертантом усебічно та комплексно вивчено проблему зарубіжного

педагогічного досвіду в науковій спадщині К. Д. Ушинського, питання практики фізичного виховання школярів у цілісному емпіричному дослідженні видатного педагога: освітні заклади різних типів, суспільне оточення дитини, фізичну працю, природні засоби, спадщину народу, систему підготовки вчителів до педагогічної діяльності, важливість гімнастики та гімнастичних ігор, вплив режиму дня на фізичний розвиток; значення збалансованого харчування для збереження здоров'я вихованців (п. 2.1, с. 111–112).

6. Дослідження дало змогу авторові виокремити й проаналізувати провідні засоби і форми фізичного виховання школярів у творчій спадщині педагога (п. 2.2, с. 136–155). У роботі обґрунтовано важливий засіб фізичного виховання – ознайомлення учнів із теоретичними відомостями з анатомії, фізіології та гігієни в підручниках К. Д. Ушинського «Дитячий світ» та «Рідне слово» (п. 2.2, с. 141–146). Дисертантом визначено і вперше обґрунтовано проблему самовиховання як ефективної моделі формування здорової особистості в педагогіці К. Д. Ушинського (п. 2.2, с. 149–153).

7. У роботі узагальнено і систематизовано положення К. Д. Ушинського про зміст та оптимальні умови підготовки вчителя до фізичного виховання учнів. За результатами дослідження розроблено та апробовано авторську програму спецкурсу «Фізичне виховання школярів у науковій спадщині К. Д. Ушинського» з метою ознайомлення студентів з ідеями фізичного виховання в науковому доробку К. Д. Ушинського та з'ясування шляхів їх ефективного використання у сучасній національній школі. Доведено, що запропонований спецкурс значно збагачує й уточнює зміст теорії і практики фізичного виховання. Спрямовання спецкурсу на самостійну пошуково-дослідну роботу студентів забезпечує реалізацію основоположних засад особистісно орієнтованої, гуманної, дослідницької технології професійного навчання в умовах освітнього процесу вищого навчального закладу.

Ступінь обґрунтованості використаних методів, а також одержаних результатів дисертації. П'ять завдань Сергій Степанович виконував на основі комплексного застосування необхідних методів дослідження. Зокрема,

дисертантом використано порівняльно-історичний і системно-структурний методи з метою цілісного аналізу й визначення ступеня дослідженості проблеми. Конкретно-пошукові методи (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизація історико-педагогічних фактів) залучено автором для виявлення опорної джерельної бази, маловідомих документів із досліджуваної проблеми та введення їх до наукового обігу. Прогностичні методи аналізу історико-педагогічної літератури, архівних документів, рідкісних книг дослідником використано для прогностичного осмислення, узагальнення досвіду й окреслення перспектив реалізації ідей К. Д. Ушинського в сучасній національній освітньо-виховній практиці. Методом інтерпретації узагальнено вивчені матеріали та сформульовано висновки.

Одержані результати дослідження впроваджено в освітній процес Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, Володимир-Волинського, Дубенського, Луцького педагогічних коледжів.

Зміст дисертації свідчить про глибоку обізнаність автора з проблемами сучасної педагогіки та історії педагогіки, теорії та методики фізичного виховання. Два розділи дисертації – «Теоретичні засади фізичного виховання школярів у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського» (1) та «Методичні основи фізичного виховання у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського та шляхи їх використання в сучасних умовах» (2) – в цілому взаємопов'язані внутрішньою логікою і послідовністю викладу матеріалу. Повний обсяг дисертації становить 264 сторінки, текстову частину викладено на 192 сторінках, що відповідає вимогам МОН України до обсягу кандидатських дисертацій. Чотири додатки та 12 таблиць у роботі є змістовними і методично цінними. Список використаних джерел налічує 328 найменувань, із них чотири – іноземною мовою, 19 – інтернет-ресурсів. Посилання на них у тексті здійснено з дотриманням нормативних вимог.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів. Дисертація містить нові наукові положення, що сприяють розв'язанню важливих завдань виховання молодого покоління на основі гуманістичної педагогіки

К. Д. Ушинського. Результати дослідження значно розширюють усталені в історико-педагогічній науці погляди К. Д. Ушинського на процес фізичного виховання особистості, сприяють творчому переосмисленню наукової спадщини видатного педагога та відкривають перспективи її використання в сучасних умовах розвитку національної освіти. Науково-педагогічні узагальнення, обґрунтовані в дисертації, доцільно використовувати у змісті навчальних дисциплін «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Валеологія», «Вступ до педагогічної професії», «Теорія і методика фізичного виховання», «Історія фізичної культури», «Фізіологічні основи фізичного виховання та спорту» у ВНЗ. Зібрані й узагальнені дисертаційні матеріали можуть бути використані для розробки навчальних програм, підручників, посібників із педагогіки та історії педагогіки, історії фізичної культури, валеології, теорії і методики фізичного виховання для студентів ВНЗ. Запропоновані автором матеріали можуть слугувати викладачам, учителям, вихователям, батькам для підвищення ефективності фізичного виховання школярів та студентської молоді в сучасних умовах.

Зауваження і побажання до роботи:

1. Обґрунтовуючи одну з важливих методологічних категорій досліджуваної проблеми – категорію «педагогічна спадщина», автор мало уваги приділяє і не уточнює інших синонімічних понять «наукова спадщина», «творча спадщина», «науковий доробок», «науковий спадок», «наукове вчення», хоча активно використовує їх у тексті роботи.

2. Аналізуючи «Педагогічну антропологію» К. Д. Ушинського, дисертант подає узагальнену психологічну проблематику фізичного виховання у вигляді табл. 1.3 (п. 1.2, с. 55–56), зазначаючи назви статей. А на с. 56, після розміщення згадуваної табл. 1.3 знову ж таки називає, повторюючись, окремі статті праці К. Д. Ушинського: «Воля як бажання», «Страх і сміливість», «Почуття самовдоволення», «Фізична теорія тілесних рухів», «Фізіологічне пояснення довільності рухів», «Воля як влада душі над тілом», «Прагнення щастя» та ін.

3. Автором представлено та проаналізовано вікову періодизацію із монографії К. Д. Ушинського «Людина як предмет виховання». Зокрема, на с. 58 роботи (п. 1.2) названо такі вікові періоди: немовля, дитинство, отрочтво, юнацтво, дозрілий вік. Однак, схарактеризовано лише три вікові періоди, а період дитинства упущено.

4. У дисертації автор одну із найфундаментальніших праць К. Д. Ушинського «Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології» називає по-різному: «Педагогічна антропологія», «Антропологія», «Людина як предмет виховання», інколи заплутуючи читача у посиланні до першоджерела.

Вказані вище зауваження і побажання не впливають на загальний високий науковий рівень дисертації. Її зміст повною мірою відображено у 32 працях та авторефераті. Нові наукові результати мають важливе педагогічне й соціально-культурне значення для подальшого розвитку педагогічної науки, теорії і практики фізичного виховання, історії української педагогіки та демонструють наукову і професійну зрілість автора.

Повнота викладу результатів в опублікованих працях. Відзначимо високий рівень оприлюднення результатів дослідження – 32 наукові та науково-методичні праці, серед яких одна монографія (у співавторстві), 13 статей опубліковано у провідних фахових наукових виданнях із педагогіки, затверджених МОН України. Географія статей, у наукових фахових журналах та збірниках – Вінниця, Луцьк, Львів, Одеса, Рівне, Умань, Чернігів. Чимало наукових публікацій за темою дисертації опубліковано на Чернігівщині – батьківщині дитинства та отрочтва К. Д. Ушинського, що є знаковим та відображає особистий інтерес дослідника до постаті видатного педагога. Автор має дві публікації у закордонних виданнях (Білорусь, Польща). Основні результати дослідження представлено у 18-ти доповідях та повідомленнях на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях і конгресах (Брест, Луганськ, Луцьк, Одеса, Умань, Харків, Чернігів).

Відповідність змісту автореферату до основних положень дисертації. Наукові положення і висновки, наведені в авторефераті, з належною повнотою розкрито та обгрунтовано в рукописі дисертації.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Рецензована дисертація є самостійною, структурно завершеною роботою, в якій здійснено комплексне вирішення актуального завдання історико-педагогічної науки, що полягає в теоретичному обгрунтуванні і здійсненні нового підходу до виявлення і вивчення ідей фізичного виховання особистості в педагогічній спадщині К. Д. Ушинського, узагальненні досвіду їх творчого використання в сучасній освітній практиці.

Підводячи підсумок, наголосимо, що значущість зібраного, проаналізованого, систематизованого і узагальненого матеріалу, висновки і результати наукової роботи дають підставу визнати: автореферат і дисертація «Ідеї фізичного виховання школярів у педагогічній спадщині К. Д. Ушинського» відповідають паспорту спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, профілю спеціалізованої вченої ради К 32.051.04, вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 15 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 та іншим інструктивним вимогам МОН, а її автор Марчук Сергій Степанович заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

11 січня 2016 року

Офіційний опонент
доктор педагогічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
ректор Львівського державного університету
фізичної культури

С. Н. Приступа